

РЕЦЕНЗИИ / REVIEWS

Ваня ГЕОРГИЕВА

(Пловдивски университет „Паисий Хилендарски“)

**ВЗАИМОЗАВИСИМОСТ, ЗАДЪЛЖЕНИЯ,
УЯЗВИМОСТ: ЕТИКАТА НА НЕНАСИЛИЕТО
СРЕЩУ ПОЛИТИКАТА НА СИЛАТА**

(Джудит Бътлър. *Силата на ненасилието. Етика и политика*.
София: Критика и Хуманизъм, 2023. ISBN 978-954-587-253-2.)

Vanya GEORGIEVA

(Paisii Hilendarski University of Plovdiv)

**INTERDEPENDENCE, OBLIGATIONS,
VULNERABILITY: THE ETHICS OF NONVIOLENCE
VERSUS THE POLITICS OF FORCE**

(Judith Butler. *The Force of Nonviolence. An Ethico-Political Bind*.
Sofia: Critique and Humanism, 2023. ISBN 978-954-587-253-2.)

С тази книга Джудит Бътлър заявява намерението си да оспори някои от основните наложени визии за природата на ненасилието в биополитиката (т.е. в действията на властта над хората като живи същества). Ненасилието е осмислено не като някакъв абсолютен принцип, а като активна, непрестанна и посвоему агресивна борба с насилието и с онези, които го поддържат посредством различни средства. „Темата за ненасилието предизвиква скептични реакции от целия политически спектър“ (Бътлър 2023: 11), тъй като надскача етическия дебат за вредата и не се поддава на единно семантично обобщение. За някои уязвяващото говорене е форма на насилие, докато за други езикът (дори в отяв-

лени заплахи, силови деиксиси, произнасяне на присъди в съдилища и т.н.) не може да бъде окачествяван като насилнически инструмент. В този смисъл често са negliжирани онези видове насилие, които са езикови, емоционални, институционални и икономически. За Бътлър насилието и ненасилието са проблемни ядра, съотносими едновременно със социо-политическото и с психичното, затова етическата рефлексия на дебата върху тяхната същина и обхват на действие трябва да се осъществява на границата между психическия и социалния свят в едно „егалитарно въображаемо“.

Идеята за това какво точно може да бъде определяно като насилие и от кого и по какви причини е допустимо да бъде прилагано срещу себеподобните, е повлияна до голяма степен от въпросите за оправдаността и легитимността на властта. Социалните системи и структури преднамерено изтеглят схващането за насилието от полето на моралната философия към политическата демагогия: „Държави и институции понякога определят като „насилие“ всякакви форми на политическо несъгласие или на противопоставяне на държавата или на властта на дадена институция“ (Бътлър 2023: 12 – 13). По този начин държавата или други регулаторни органи със системна власт наричат „насилие“ онова, което се противопоставя на тяхната легитимност, а силовите им действия се прилагат срещу въображаеми заплахи. В такова обърнато политическо огледало жертвите се представят като носители на агресия, която трябва да бъде овладяна и потушена от управляващите в името на запазване на реда – процес, легитимиращ собствената им насилнически поддържана власт. „Действително, с подкрепата на някои версии на държава, боравенето със смъртта се смята за извършвано в името на справедливостта и демокрацията; а при неосноваващото се на държавата насилие боравенето със смъртта е престъпно и терористично. Методите може да са сходни или различни, а разрушителната им сила да е равна по интензитет или ужасяващи последици. И при все това фактът, че се отнема живот в доста брутални форми и при двете рамки, невинаги води до прозрението, че между формите на боравене със смъртта има близост, по-голяма от онази, която може би сме били подготвени да очакваме“ (Бътлър 2023: 165). Оказва се, че държавното валидизиране на тезата за необходима „самозащита“ разрушава социалните връзки и разпалва милитаристични тенденции, оправдаващи всяко нападение – насилието е причинявано на другите, за да бъдат защитени от него своите по силата на една обърната и параноидна логика.

Изследването на Джудит Бътлър допуска, че концептът за ненасилието изисква критика на „егологичната етика“ (т.е. оправдаването на насилието в името на самозащитата). Подобна промяна в оптиката на

гледане налага необходимостта от отстояване на „контрареализъм“ спрямо наличната социална релационност с нейните неспирни конфликти, гняв и агресия: „По всяка вероятност ненасилието изисква известно откъсване от реалността в сегашния ѝ вид, като в същото време се оставят отворени възможностите, принадлежащи на едно по-ново политическо въображаемо“ (Бътлър 2023: 21). Мислено в такава перспектива, ненасилието се превръща от въпрос, касаещ личния морал, в социална философия на живеенето и на устойчивите взаимоотношения. За Бътлър етиката на ненасилието в публичната семантика не се опира на идеята за индивидуализма, а на сложните преплитания в социалната свързаност. Отделните азове са вплетени с животите си едни в други, поставени са в сингуларни отношения, които могат да бъдат както разрушителни, така и подкрепящи. От друга страна, жестокостта е превърната в сложна репрезентация на персонализирани интереси, които обаче резонират в сърцевината на общностите. Ненасилието е не толкова провал да се действа, колкото житейско отстояване в рамките на едно „егалитарно въображаемо“ (Бътлър 2023: 38), в което насилието срещу другия рикошира в тебе самия по веригата на взаимозависимост в нашия скачен социален свят. „Ако взаимно се опитваме да опазим животите си, то това не е само защото е в мой интерес да го правя или понеже разчитам, че последствията от това ще са добри за мен. Причината по-скоро е, че вече сме обвързани помежду си чрез социална връзка, която предхожда и прави възможен живота на всеки един от двамата. Моят живот не може да бъде напълно отделен от другия живот и това е начин, по който фантазията е вплетена в социалния живот“ (Бътлър 2023: 113).

В първата част на книгата („Насилие, живот, който заслужава да бъде оплакван, и критика на индивидуализма“) Бътлър осмисля ненасилието като етически въпрос в силовото поле на самото насилие. Ненасилието може да бъде продължителен ангажимент с цел утвърждаване на идеалите за равнопоставеност и свобода посредством „войнстващ пацифизъм“ (по думите на Айнщайн) или „агресивно ненасилие“, както тя предпочита да нарича съпротивителния процес за отстояване на едно глобално „егалитарно въображаемо“. Авторката мисли върху психологическите обстоятелства, които пораждаат фикциите и фантазиите за „естественото състояние“ между хората, обществата и жизнените системи през тълкувателски парадигми от Кант през Хобс, Русо и Маркс до Фройд и Клайн. Бътлър въвлеча психоанализата и в моралната философия, и в социалната теория, за да покаже как фантазмените наслагвания възпроизвеждат определени форми на господство, които претендират, че са рационални, но имат псевдоисторическа основа. Няма чисто обективно обяснение защо едни животи си струва да бъдат ценени, а други

са считани за лесно прежалими и безполезни. Философката настойчиво отстоява идеята, че всички животи заслужават да бъдат оплаквани в еднаква степен. Всички съществуващи са обвързани във взаимозависимостта си едни от други и имат споделени задължения към социалните и материалните структури, които правят общия ни живот възможен, тъй като нищо не може да просъществува само. Има обаче тела, които биват отписвани от живота още приживе поради тяхната прокламирана символична непълноценност, което твърдение категорично и ненасилнически трябва да бъде оспорено. Сложността при овладяването на ненасилието идва от парадокса, че „[т]рябва да се борим срещу онези, които разрушават, но без да подражаваме на тяхната разрушителност. Да разберем как да се борим по този начин, е задачата и спойката на етиката и политиката на ненасилието“ (Бътлър 2023: 80).

Вторият сегмент от изследването („Да запазиш живота на другия“) проверява различните нагласи относно това „... чий живот *се смята за живот*, въпреки че тази формулировка представлява тавтология“ (Бътлър 2023: 85). Наглед парадоксално, чуденето ословесява реалността на убеждението, че нечий животи се считат за достойни за опазване и защитаване, а други – не. В посочената част от труда е постулирано: „Един нормативен стремеж на тази книга е да допринесе за формулирането на политическо въображаемо относно радикалното равенство, що се отнася до достойнството на различните животи да бъдат оплаквани“ (Бътлър 2023: 91). Ако всички животи бъдат схващани като еднакво достойни за оплакване при загуба в промисленото егалитарно въображаемо, се предполага, че това би променило поведението на действащите лица из целия политически спектър. Предложеното средство за приближаване към този „утопичен хоризонт“ е усвояването на уменията за поставяне на мястото на другия и обмисляне на онези реципрочни вреди, които би причинило насилието върху онези, който го нанася. Труизмът за човешката равнопоставеност пред болката и смъртта обаче среща отричане, неприемане и съпротива: „Никоя позиция срещу насилието не може да си позволи да бъде наивна, защото трябва да приема съвсем сериозно разрушителния потенциал, който е конститутивна част от обществените отношения или т.нар. от някои „социална връзка“ (Бътлър 2023: 104).

В третата глава на книгата Бътлър разглежда „[e]тиката и политиката на ненасилието“ в светлината на съвременните форми на расови фантазми, които оформят етическото измерение на биополитиката. Тук обосновката се опира върху теоретични постановки на Мишел Фуко, Франц Фанон, Етиен Балибар и Валтер Бенямин. Изследването навлиза в сферата на профетичното – вече става дума за опитите да предугаждат даме и да предотвратяваме увреждането, което тепърва предстои да

бъде нанесено. Протекцията може да се реализира в способността за съпричастна мисъл към персонализациите на другостта: „Аз ставам най-напред мислим в ума на другия, като „ти“ или като местоимение с някакъв род, и тази фантазмена идеация поражда мен като социално създание“ (Бътлър 2023: 122). Утопичното предположение е, че преживяването на предварителна скръб за онези, които може да бъдат нападнати, изоставени или осъдени, би предотвратило или стопирало евентуалното избухване на гнева срещу тях. По този начин, през тягата на съпричастието, биха могли да се нихилират вината и съжалението, съпътстващи унищожаването на хора, които е можело да живеят. От една страна, стои въпросът какво ни спира да убиваме, а от друга, какви задължения имаме за опазване на живота на другите. Бътлър гледа на насилието не като на израз на нечия лична психопатология, а като на модел в повтарящи се предразсъдъчни схеми: „Не можем да изгубим онези, които не можем да оплакваме. Те са третирани като хора отвъд загубата, като вече изгубени, като хора, които никога не са били живи, никога не са притежавали право на живот“ (Бътлър 2023: 145). Насилието на закона също не е оксиморон – принудата, намираща се в сърцевината на правните режими, също е форма на насилие: „Така задачата става да се проследят онези пътища, които насилието търси, за да именува като насилствено онова, което му се съпротивлява, и как насилственият характер на един правен режим бива изваден на показ в процеса, в който той силово потушава несъгласието, наказва работниците, които отхвърлят експлоататорски договорни условия, изолира малцинства, хвърля критиците си в затвора и прогонва потенциалните си съперници“ (Бътлър 2023: 162). Ненасилието може да съществува под формата на очакване за уталожване на конфликтите или практикуване на сбор от техники за гражданско споразумяване, опит за преводимост на различията и воля за разбирателство. За Бътлър приложението на някои от формите на ненасилие е неотменимо етическо задължение, с което сме обвързани, защото сме във взаимовръзка едни с други.

Четвъртата част („Политическата философия на Фройд: война, разрушение, мания и критическа способност“) предлага интерпретация на нагона към смъртта, „заслепящата ярост“ (заемка от гръцките трагедии) и разрушителните способности на човешките същества. Библейският постулат „И както искате да постъпват с вас човешките, тъй и вие постъпвайте с тях“ (Лука 6:31) е релативизиран през фройдистката рефлексия в идеята за деструктивния нагон на психиката: „Възражението към една политическа критика на насилието понякога приема формата на аргумента, че човешката разрушителност никога не може да бъде изцяло преодоляна, че тя принадлежи на човешките общности като нагон, пул-

сация или потенциал, които укрепват и разлагат социалните връзки такива, каквито ги познаваме“ (Бътлър 2023: 174). Една от целите на войната е именно даването на разрешение за убиване и събаряне на бариерите, поддържащи забраните за насилие, които ограничения едва удържат вътрешно присъщите разрушителни нагони у човека. Колективните конфликти отприщват позволенията да се унищожават, което е разбиване на социалната основа на самата политика: „Разбира се, подобно твърдение може да звучи преувеличено, ако вярваме например в съществуването на справедливи войни – войни, водени срещу фашистки или геноцидни режими в името на демокрацията. Но дори тогава явната цел на воденето на война и на отприщаната от нея разрушителност никога не са съвсем тъждествени. Дори и т.нар. „справедлива война“ носи риск от разрушителност, надвишаваща заявените цели, обмисленото ѝ предназначение“ (Бътлър 2023: 181). Фройд разсъждава върху мотивациите, които се проследват под действията и ги ръководят, затова се обръща не към историята или към емпирични примери, а към считания (от някои) за спекулативен конструкт *нагон към разрушение* (*trieb* – гранично понятие между соматичната и идеационната сфера). За Бътлър задачата на човека е да открие начин да живее и действа амбивалентно – на границата между културното развитие (съчетаване, ненасилие, удържане, Ерос) и нагона към агресивност и унищожение (разединяване, насилие, отприщване, Танатос). Единствено онази етическа практика, която осъзнава собствения си разрушителен потенциал, би имала шанса да му се съпротивлява. Тоест, ако у човека все пак се таи омраза, то отрицаващата ѝ сила би следвало да се насочи срещу войната като такава.

В послеписа към книгата („Преосмисляне на уязвимостта, насилието, съпротивата“) Бътлър обобщава, че „[с]игурност живеем във времена на безброй зверства и безсмислена смърт, следователно един от огромните етически и политически въпроси, които изникват, е: „Кои са онези модуси на репрезентация, с чиято помощ можем да схванем това насилие?“ (Бътлър 2023: 215). Начините за асимилиране на тази мъчна проблематика се сблъскват с познати изследователски пристрастия на авторката – критика на антропоцентричния индивидуализъм, контекстуализиране на едно егалитарно въображаемо, заобикаляне на етическите капани на патерналистките форми на власт, ревизиране на жестоките авторитаризми и господства, обсъждане на политическите проблеми в управлението на полиморфните различия (расови, полови, сексуални и т.н.).

Желанието на това изследователско начинание е да постави редица въпроси, които могат да бъдат полезни в пътя към разбирането на солидарността като антидот срещу жестокостта: „Дали едно тяло, което се препъва и пада, бива хващано от мрежи на подкрепа, или пък едно

придвижващо се тяло разполага с безпрепятствено прокаран път, зависи от това дали е бил построен свят както за неговата гравитация, така и за неговата мобилност и дали този свят може да се запази“ (Бътлър 2023: 230). Бътлър заявява, че поема риска да бъде сметната за наивна, но все пак проявява куража да потегли към опита за приближаване към онова утопично, в което хората биха се застъпвали един за друг дори без да се обичат. Неопровержима истина е, че разрушителните аспекти на човешката психика не се отнасят само до някакви външни дейци – „... онези, които пребивават в региона на „не съм аз“, онези, с които се *дисидентифицираме*“ (Бътлър 2023: 216). Всеки поначало е даден на другия – онзи, когото трябва да пазим и от самите себе си, а не само да браним себе си от него.

Днес, когато насилието е съществена част от картината на глобалния световен пейзаж, книгата на Джудит Бътлър подбужда към продуктивен размисъл за смисъла и цената на насилническите актове. Опусът на авторката върху ненасилието изкарва наяве хитростите, които прилага насилието, и се опитва да ги демаскира с настойчивост и постоянство. Вината за насилническия диктат не може да бъде хвърлена върху механизацията в съвременния свят – оръжейната технология усилва мощта на човешката разрушителност, а не я поражда. Генезисът на насилието е в отказа на хората да създават емоционални връзки и общностни чувства, чрез които да приоритизират закрилата, а не уязвяващата другите жестока и разрушителна сила. Човекът е абсолютна стойност и с неговия живот като с разменна монета не бива да се заплаща цената за фантазмите на овластените социални апарати.

Адмирации заслужава и Издателската къща „Критика и Хуманизъм“, чиято редакторска стратегия е да представя храбро-смели и дебатно важни книги, подпомагайки усилието за изграждане на пожеланото в коментирания съчинение единство между хора, идеи и култури. Преводачите Станимир Панайотов и Цвета Цанева умело овладяват и предават на български смислите в специфичните езикови избори на Джудит Бътлър, която и в тази своя книга постулира възможните и обезпокоителни вреди от изкуствено създадените разделения между хората.

Assistant Professor Vanya Georgieva, PhD

Paisii Hilendarski University of Plovdiv

Plovdiv, Bulgaria

e-mail vanyag@uni-plovdiv.bg

ORCID ID 0000-0003-3352-3441